

Et langt liv med Danmarks Radio

Radioens betydning for ældre menneskers hverdagsliv, set i livshistorisk perspektiv.

De færreste af os tænker over, hvor meget radioen betyder for vores dagligliv. Radiolytning er en integreret, daglig praksis for de fleste mennesker, og det er også en praksis, som strukturerer hverdagslivet, og som er med til at skabe identitet og fællesskabsfølelse. Samtidig rækker radioens eksistens så langt tilbage i tiden, at den rummer et både kultur- og livshistorisk perspektiv for nutidens mennesker.

I et forskningsprojekt har jeg foretaget dels et kulturgerontologisk studie, hvori dagligliv med radio blandt ældre, nulevende danskere undersøges for at få indsigt i, hvad radiolytning betyder for dem i deres alderdom. Dels er det et kulturhistorisk studie, som undersøger udviklingen af Danmarks Radio, belyst primært gennem de ældre lytters erindringer og fortællinger, og ikke ved hjælp af historiske radioudsendelser eller programoversigter, som de fleste andre studier benytter sig af. I denne artikel opsummerer jeg nogle af pointerne fra de publikationer, der blev resultatet af studiet om ældre danskers radiolytning i livshistorisk perspektiv. Der indgår få referencer i artiklen, og flere kan findes i de tre forskningsartikler, som fremgår af litteraturlisten.

Mediehistorik

Danmarks Radio, Statsradiofonien, blev etableret i 1925, og der er sket en voldsom udvikling siden da, både teknisk, socialt og kulturelt.

På det tekniske område har radiolytning ændret sig fra at foregå udelukkende via en stationær radiomodtager til at foregå mobilt og let transportabelt via først transistorradio og derefter bilradio, mobiltelefoner, internet (tablets og computere) samt podcast.

Denne teknikhistorie har også haft betydning for de sociale sider af radiolytningens

historie. I radioens barn- og ungdom var større grupper, fx familier, samlet omkring radiomodtageren i fælles, andægtig lytning. Radiolytning i dag foregår stort set individuelt af hver enkelt lytter via hovedtelefoner, egen bil eller mobil. Samtidig er udbuddet af forskellige, og konkurrerende, radiostationer vokset markant. DR havde monopol indtil 1988, og indtil 1951 var der kun én kanal, mens den tredje radiokanal, "Musikradioen", der i dag hedder "P3", blev etableret i 1963.

Radioens historie afspejler naturligvis en generel kulturhistorie, fx i forhold til, hvem der får adgang til mikrofonen i den statslige radiokanal, hvilke programmer der bliver udsendt, hvilke udsendelser lytterne sætter pris på, hvordan de bliver formidlet og i hvilket sprog. Radioudsendelser og deres popularitet hos lytterne har ændret sig sammen med den kulturhistoriske udvikling, fx med et anti-autoritært oprør, der gav stemme til befolkningsgrupper, som tidligere var tavse i det offentlige rum; først unge, så kvinder, arbejdere, børn, ikke-etniske danskere, og til sidst ældre borgere.

Radioapparater og radiokroppe

Lis var en af de radiolyttere, der blev interviewet til forskningsprojektet. Lis var født i 1928, og hun huskede det første, hjemmebyggede krystalapparat og hele familien, der samlede omkring bordet i spisestuen, hvor apparatet stod. De spidsede øren for at høre en knasen med stemmer ude fra verden gennem denne første radiomodtager. Lis fortalte:

Jeg var vel syv-otte år, og min far han lavede selv krystalapparat, du ved, med sån noget kobbertråd han vikled omkring [...] og så kan jeg huske, at vi STOD rundt om det her lille (Lis ler) apparat, og skulle høre, og så var der bare sådan en KNASEN og så laaaangt væk kunne vi høre stemmer...

Lis' fortælling og flere af de andre radiolytters erindringer er blevet fortolket ved hjælp af en socio-materiel analyse, som fokuserer på, hvordan materialitet, menneskelige kroppe og sociale relationer er i evig intra-aktion. Det vil sige, at såvel materielle genstande, kropslige praksisser, sociale og kulturelle mønstre og menneskelige forestillinger og forventninger bevæges og bevæger hinanden (Barad, 1998). En sådan analyse rummer også et temporalt aspekt, idet alle disse genstande, kroppe og relationer er i evig bevægelse, samspil og forandring; bestandigt på vej til at blive til noget andet (Haraway 2004). Det lange livsløbsperspektiv, som ældre lyttere repræsenterer, giver især mulighed for at forstå vigtige aspekter af radioens betydning for menneskers hverdagsliv og identitet.

I det tidsspand, som ældre radiolyttere ligesom Lis har gennemlevet, er der opstået det, man kan kalde en "radiokrop". En radiokrop er resultatet af et socio-materielt samspil over længere tid mellem medieteknologi (radioapparat, lydbølger, udsendelsesstationer, modtagerkanaler mm.), menneskekroppe, hjemlige møbelindretninger, sociale relationer, daglige vaner og praktiske rutiner. I løbet af ældre lytters liv op gennem det 20. århundrede er der fremvokset en kropslig viden om, hvordan man "gør", når man lytter til radio; en viden, der naturligvis ikke fandtes, før radioen blev opfundet. Man kan sige, at radioen er blevet en del af menneskers kropslige praksis, og radiolytning er blevet en integreret del af et trykt hverdagsliv, uanset om man lytter adspredt, mens man gør andre ting, eller om man lytter koncentreret.

Den livslange proces med at lære at blive en sådan "radiokrop" kan siges at rumme både tid, rum og materie, idet de

ældre radiolyttere forbinder radiolytning både med fællesskabsfølelse og med helt særlige handlinger i bestemte rum.

Der kan opstå en følelse af at være en del af et større fællesskab omkring det at høre radio, både i konkret og overført betydning. Et radioapparat kan betragtes som en slags "ven" (Crisell, 1996), og selv enlige lyttere kan føle en simultanintimitet, en forbundethed med såvel radioværten som med de mange andre lyttere – skønt alle er usynlige og ukendte for hinanden (Lacey, 2013). Derfor medfører radiolytning på flere måder en oplevelse af at være en del af en større verden uden for det fysiske rum, hvori radioen og lytteren befinder sig.

Lis siger, at hun er afhængig af radio og forklarer:

Man bliver knyttet til det her med at trykke på en knap og høre... radio. (...) Nu oppe i sommerhuset, (...). Der savnede jeg det! Det hører lissom med! (Lis ler højt) At jeg lige kan gøre det.

AL: At tænke for radioen - at det lige hører med. Er det for at få selskab?

Lis: Jae, måske er det for at... verden udenfor, at få den ind i stuen. Det tror jeg, det er.

Ligesom Lis oplevede det med det første krystalapparat, da hun var barn, er hun blevet afhængig af at få verden udenfor ind i stuen og føle en form for fællesskab med omverden gennem den. Hun er blevet til en radiokrop.

Socialt liv omkring og med radioapparatet

Simultanintimitet kan give anledning til det, man kunne kalde en *simultanidentitet* (Blaakilde, 2017b), nemlig forestillinger om fællesskab og identitet, fx national identitet, når alle radiolyttere hører Københavns rådhusklokker ringe hver dag kl. 12, eller når dagens udsendelser engang blev afsluttet hver aften med afsyngelse

af nationalsangen "Der er et yndigt land" (Anderson, 2006; Svendsen, 2015). En anden simultanidentitet, som blev fremhævet af Statsradiofoniens udsendelser, var værdier om kernefamiliens faste form med mandlig forsørger, hjemmegående hustru og et par artige børn. Sådanne værdier fremhævedes i kraft af programmernes indhold, men det fremgår af interviewene, at selve lytningen også var stærkt præget af fællesskab i hjemmet, med familiemedlemmerne bogstaveligt talt placeret rundt om radioapparatet i centrum, især i de første tiår, før tv kom frem.

Den konkrete radiolytning i de små hjem var også præget af tidens kulturelle positioner knyttet til klasse, køn og alder. Det var først og fremmest manden, faren i huset, der lyttede alvorligt til radioen, og som drejede på knapperne. Kvinderne måtte lytte med, mens de arbejdede i køkkenet, og børnene måtte være stille eller gå. Astrid på 81 fortalte:

Astrid: Der var jo TOTAL silence, når min far skulle høre radioavis. Der skulle ikke snakkes. (...) der skulle vi bare tie stille, eller også kunne vi gå.

AL: Og der var kun én stue ikke?

Astrid: Njå, der var kun VARME i én stue, for man havde ikke varme over det hele dengang.

I dag er den temporale forbundethed i "det simultane" næsten forsvundet, fordi mange programmer er tilgængelige som podcast eller på arkiv til hver en tid. Denne individualiseringsproces begyndte langsomt fra midten af det 20. århundrede, da radioprogrammer og radiolytning blev præget af en stigende demokratisering, men også af nye opsplittings af befolkningen og af lytterne. Det blev især tydeligt, da ungdomsbølgen voksede frem og ønskede plads til sine egne medie- og musikmæssige markører. Piratradioen *Mercur* tiltrak

Der findes kun ganske lidt forskning om radio, og endnu mindre om det at lytte til radio.

Med støtte fra VELUX FONDEN har jeg i perioden 2014-16 foretaget et kvalitativt forskningsprojekt om radiolytning blandt ældre danskere. Der er blevet indsamlet empiri i form af dybdegående, personlige livshistoriske interviews med 14 danske lyttere født mellem 1928 og 1948. Udover litteraturstudier om radioforskning og medieforskning generelt er der foretaget indsamling af policy-materiale udgået fra Danmarks Radio og fra Kulturstyrelsen. I denne artikel redegøres for nogle af de publicerede pointer i projektet.

Anne Leonora Blaakilde

Cand. mag. og ph.d. i folkløstik og etnologi. Konsulent i Region Sjælland og lektor ved RUC, Center for Sundhedsfremmeforskning. al@blaakildes.net

Radiolytning omkring år 1947. Billedet er stillet til rådighed af Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek.

yngre lyttere med popmusik, som DR fandt underlødigt, og det endte med, at DR i 1963 måtte oprette *Musikradioen*, det senere P3. Gritt, født i 1942, huskede tydeligt Radio *Mercur*:

Gritt: Den var VOLDSOMT populær! Der var MEGET musik, som forældrene IKKE brød sig om!

Som Gritt nævner, kunne især radio og musik også bruges til at skabe adskillelse mellem grupper som fx generationer. Autoritetsforholdene ændrede sig i nogle sammenhænge, så der opstod magtkampe om, hvem der kunne bestemme over *medierummet*; det mediebaserede lydrum, som man må dele, når man deler fysisk rum (Angerer, 1999). Interviewene vidner om, at den slags magtkampe og en del konflikter om radiolyden ikke alene gjaldt i hjemmene blandt forskellige generationer, men også på arbejdspladser, i villaha-

ver, naturrum og i byers gademiljøer. Dette gælder stadig, for eksempel også i boligkomplekser som et plejehjem, hvor beboere i en vis udstrækning er nødsaget til at dele lydrum og derfor er afhængige af magtpositioneringer: Hvem har ret til at dreje på knapperne? (Swane, 2017).

Radiokroppens rytmer og vaner

Når Lis siger, at: *Man bliver knyttet til det her med at trykke på en knap*, sætter hun delvis ord på det fænomen, at radiokroppen gennem livet udvikler en form for kropslig afhængighed af radiolytningen, nemlig i form af indarbejdede vaner og rytmer i hverdagslivet. Mange af de interviewede beretter, hvordan de har fået en særlig kropslig afhængighed af at lytte til radio i hjemmet eller i bilen, som især hos ældre mennesker over længere tid har manifesteret sig i vaner i dagligdagen, der både

knytter sig til ens egne døgnrytmer og handlinger.

Det kan fx være, når man som det første om morgenen tænder for radioen i sin stue eller sit køkken eller vågner til den i sit soveværelse, fordi man som radiokrop har fået denne vane gennem et langt livs rutiner i samspil med et materielt radioapparat, som befinder sig i særlige rum. Det er afhængighedsskabende og kan derfor give uro eller en følelse af savn, hvis radiolytning ikke længere er en mulighed.

Efter et langt liv med en bestandig udvikling af en *radiokrop*, er det ikke så mærkeligt, at ældre lyttere optræder som de mest trofaste og vedholdende i de fleste medieundersøgelser, både hvad angår radiolytning, tv-sening og loyalitet over for Danmarks Radios kanaler. Gennem livet har de oparbejdet faste rytmer, vaner og en tidsstruktur i hverdagslivet, som radioens

programmer leverer sammen med en vis simultanidentitet. Der er indarbejdet en livslang intra-aktion mellem kropslige, mentale og sociale vaner, og det føles trygt at tænde for radioen samtidig med, at kaffen sættes over om morgenen, ved særlige, daglige begivenheder at lytte til en bestemt kanal, eller når man kører bil, eller at lytte til velkendte programværter, mens man dyrker sin hobby med at tømre, reparere bil eller strikke.

Erik på 75 år var en af de lyttere, der gav et eksempel på, at radiolytning kan give en vigtig rytme og struktur i hverdagen, som giver ro og genkendelighed. Hvis denne rytme brydes, kan det virke stærkt frustrerende, ikke mindst, når man er en ældre lytter, som har oparbejdet bestemte medievaner gennem et langt liv. Da Erik blev interviewet, var der netop indført ændringer på DRs P4-kanal, så det populære program *Danmarksmester* forsvandt fra FM-radioen over til den digitale P5. Erik var rasende:

Altså jeg spiser ALTID frokost der ml kl. 1 og kl. 2, for der var Danmarksmester, ikke. Så kunne jeg sidde der og gætte. Det gjorde jeg tit (...), [Nu er det] Alex Nyborg Madsen, som spiller HEAVY rockmusik mellem kl. 1 og kl. 2. Det er altså virkelig spændende! (...) Jeg kan bare ikke lige se, hvorfor ... og eh, jeg kan ikke flytte andre steder hen, for flytter jeg hen på P3, så spiller de noget, der er endnu værre! Selv om, man skulle ikke tro, det er muligt!

I 2011 og 2014 skete der nemlig større forandringer, som brød ind i især en del ældre lytteres hverdagsvaner ligesom Eriks. Nogle af de populære programmer blev flyttet fra de FM-baserede kanaler, P2 og P4 til den forholdsvis nye kanal for de ældre, P5, som imidlertid kun kunne høres via digital modtager. Mange af de trofaste ældre lyttere blev derved afskåret fra at

høre nogle af deres foretrukne udsendelser.

Det betød, at DRs lytter- og seer-redaktør fik mange klagehenvendelser i disse år, navnlig fra de ældre lyttere. Sammen med Eriks frustrerede udsagn viser disse mange klager, hvor stor betydning radiolytning kan få for hverdagslivets vaner og rutiner, når man gennem et langt liv er blevet til en *radiokrop*.

Radiomediet har altså grebet ind i og fået betydning for intra-aktion mellem mennesker og teknologi på nye måder, og nulevende, ældre mennesker har fulgt med i denne udvikling og har selv ændret deres praksis som radiokroppe undervejs. Det er kun via studiet af ældre menneskers radiolytning i livshistorisk perspektiv, at man kan opfange den udviklingsproces, som er foregået over tid og i menneskers liv og kroppe, fordi disse ældre lyttere har været i kontakt med radio og dens indflydelse på hverdagslivet.

Referencer

Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso Books.

Angerer, M. (1999). Space does matter. On cyber and other bodies. *European Journal of Cultural Studies*, 2, 2, s. 209–229.

Barad, K. (1996). Meeting the Universe Halfway: Realism and Social Constructivism Without Contradiction. I: Nelson, L.H. & Nelson, J., red., *Feminism, Science, and the Philosophy of Science*. UK: Kluwer Academic Publishers, s. 161–95.

Blaakilde, A. L. (2017a). The Becoming of Radio Bodies. Radio Listening from a Life Historical Perspective. *European Journal of Cultural Studies*.

Blaakilde, A. L. (2017b). "Sluk så for det lort!" Radiomediets betydning for forhandling og konflikter mellem mennesker i et livsløbsperspektiv. *Tidsskrift for Kulturforskning*, 16(1), s. 85–101.

Blaakilde, A. L. (2017c). Ny radio – ældre brugere. Om den dobbelte aldringsartikulation og aldersnormativitet i medie-strategi. I: Christensen, C. L. & Jerslev, A., red., *Ældre mennesker i et mediesamfund*. Danmark: Frydenlund, s. 196–234.

Crisell, A. (1996). *Understanding Radio*. 2nd ed. London: Routledge.

Haraway, D. (2004). *The Haraway Reader: Donna Haraway*. New York: Routledge.

Lacey, K. (2013). *Listening Publics. The Politics and Experience of Listening in the Media*. Cambridge, UK: Polity Press.

Svendsen, E. (2015). Højskole for folket. Danmarks Radio som forvalter af demokratisk oplysningsideologi i årene 1925–1965. I: Jensen, E. G., Kreutzfeldt, J., Michelsen, M. & Svendsen, E., red., *Radioverdener. Auditiv kultur, historie og arkiver*. Danmark: Aarhus Universitetsforlag, s. 21–41.

Swane, C. E. (2017). Gamle menneskers mediehverdag på plejehjem. I: Christensen, C. L. & Jerslev, A., red., *Ældre mennesker i et mediesamfund*. Danmark: Frydenlund, s. 96–129.